

Autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimo, susijusio su kūrinų atgaminimu asmeniniais tikslais, kompensavimo mechanizmo įgyvendinimo pasekmių tyrimas

TYRIMO SANTRAUKA

2003 m. gruodžio 9 d.

Šis tyrimas yra atliktas Europos Komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu, vykdamas Derybų su ES ir Lietuvos dalyvavimo ES institucijų veikloje koordinavimo bei Lietuvos stojimo į ES socialinių ir ekonominių pokyčių tyrimo programą. Ją taip pat bendrafinansavo Danijos užsienio reikalų ministerijos vietinės priešstojiminės paramos programa (Local pre-accession assistance).

Tyrimo vykdytojai:

1. Dr. Mindaugas Degutis, UAB TNS Gallup (SIC Rinkos tyrimai) – sociologinė apklausa, projekto koordinavimas.
2. Vidas Korsakas, Baltijos ekonomikos ir vadybos institutas – ekonominių pasekmių tyrimas.
3. Dr. Vytautas Mizaras, Vilniaus Universitetas – teisinių ir administracinių pasekmių tyrimas.
4. Dr. Mindaugas Kiškis, Teisės Universitetas – teisinių ir administracinių pasekmių tyrimas.
5. Edita Ivanauskienė, Kultūros ministerija, Autorių teisių skyrius – informacijos tiekimas ekspertams.

Suinteresuotos tyrimu šalys, atskirai parėmusios tyrimą:

1. Kultūros ministerija
2. Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra
3. Autorinių teisių agentūra „InfoBalt“

Tyrimas vyko: 2003 birželio-liepos ir 2003 rugsėjo-lapkričio mėn.

Tyrimė nagrinėta problema:

Lietuvos visuomenėje kyla daug ginčų dėl galimo neigiamo poveikio vartotojams ir verslui, kurį gali sukelti neseniai LR Seime priimtas LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymas (Žin., 2003, Nr. 28-1125) (toliau – įstatymas). Jis atitinka 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų derinimo (2001/29/EB).

Šio įstatymo 20 straipsnis leidžia atgaminti kūrinių asmeniniais tikslais, sumokant autoriams, atlikėjams, fonogramų ir audiovizualinio kūrinio gamintojams kompensaciją. Detalios kompensavimo už kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais mechanizmas reglamentuoja LR Vyriausybės nutarimas.

Kompensacija už kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais yra visiškai naujas institutas ir jo įvedimo pasekmės viešajai nuomonei ir paplitusiam vartotojų elgesiui iki šiol nebuvo tirtas.

Tyrimas siekė:

- A. ištirti įstatymo 20 str. ir Vyriausybės nutarimo projekto, reglamentuojančio šio kompensacijos dydį ir mokėjimo tvarką, ekonominį, socialinį bei administracinį poveikį;
- B. pasiūlyti tinkamus sprendimus šiai problemai reglamentuoti.

Tyrimo išvados:

Atliekant tyrimą Lietuvos Vyriausybė paskelbė, kad Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 20 str. 3-6 dalyse numatytos nuostatos, reglamentuojančio kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais įsigalioja nuo 2004 metų sausio 1 d.

Įstatyme numatyta, kad atgaminant audiovizualinį kūrinį ir fonogramoje įrašytą kūrinį, kūrinio autorius ar jo teisių perėmėjas kartu su atlikėjais ir audiovizualinių kūrinių bei fonogramų gamintojais arba jų teisių perėmėjais turi teisę gauti atitinkamą atlyginimą, kuris nustatomas procentais nuo asmeniniam atgaminimui skirtų tuščių garso ir audiovizualinių laikmenų (išskyrus laikmenas, skirtas eksportui, profesionaliam įrašinėjimui ir žmonių su klausos ar regos negalia reikmėms) didmeninio pardavimo kainos. Tokį atlyginimą turėtų mokėti asmeniniam atgaminimui skirtų analoginių ir skaitmeninių garso ir audiovizualinių laikmenų gamintojai ir importuotojai, išskyrus tuos atvejus, kai laikmenos įvežamos išimtinai asmeniniam naudojimui (keleivio bagaže).

1. Sociologinis tyrimas parodė, kad:
 - a. Dauguma apklaustųjų (71 nuošimtis 15-74 m. Lietuvos gyventojų) žino, kad valstybė saugo muzikos, garso, audiovizualinių ir vaizdo įrašų autorių, atlikėjų (artistų) ir gamintojų teises.
 - b. Lietuvos visuomenė palankiai žiūri į valstybės pastangas apsaugoti autorių teises: 82 nuošimčiai respondentų sutinka, kad įrašai turi būti platinami teisėtai, o ne per privačius asmenis; 85 nuošimčiai pritaria, kad nelegalus kopijavimas namuose padaro žalą kūrinių autoriams.
 - c. Šalia to, Lietuvos gyventojai pripažįsta, kad, jei valstybė iš viso draustų atgaminti kūrinius namuose asmeniniam naudojimui, tai nesustabdytų žmonių daryti kopijas – tokiam teiginiui pritarė 80,2 proc. respondentų.
 - d. Kita vertus, įrašų pirkėjų nėra daug: garso įrašus legaliai perka iki 40 nuošimčių apklaustųjų, o vaizdo – apie 20. Tuo tarpu apie trečdalį perka garso įrašus iš privačių asmenų (iki 8 nuošimčių taip perka vaizdo įrašus).
 - e. Skolinasi įrašus daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (58 nuošimčiai), o aktyviai kopijuoja įvairius įrašus namuose tik 14 nuošimčių respondentų – abiem atvejais dominuoja jauni (iki 40 m.) respondentai su žemu ar vidutiniu pajamų lygiu. Šią grupę ir būtų galima pavadinti pagrindine vartotojų grupe.
 - f. Klausiant, į kokias laikmenas respondentai kopijuoja įrašus asmeniniams tikslams, aiškiai dominuoja kompaktinės plokštelės ir kietieji kompiuterių diskai (po maždaug 40 nuošimčių apklaustųjų, plokšteles kopijuotojai naudoja 4 nuošimčiais daugiau)¹.
2. Ekonominis tyrimas parodė, kad:
 - a. Viena pagrindinių produktų grupių, kurias įtakos kompensavimo mechanizmo įsigalėjimas, yra kietieji kompiuteriniai diskai². Kitos produktų grupės sudaro vos iki 20% įstatymo poveikiui tenkančių produktų.

¹ Asociacija "Infobalt" savo komentaruose šiam tyrimui nuordė, kad vis dar trūksta statistinių duomenų kiek Lietuvoje parduodamų kietųjų diskų yra naudojama profesiniams tikslams (tai yra ne pramogų veiklai). Statistiniai duomenys, pateikti šiame tyrime, turėtų būti palyginti su duomenimis, kiek kietųjų diskų yra parduodama verslo įmonėms ar kitoms institucijoms ir kiek – privatiems asmenims, namų ūkiams. Šis palyginimas lieka vienas iš svarbių uždavinių būsimeis šios problematikos tyrimams.

² Asociacija "Infobalt" savo komentaruose pabrėžia, kad kompiuterių kietieji diskai iš esmės skiriasi nuo kitų tuščių laikmenų tuo, kad absoliuti šių diskų dauguma yra sudėtinės kompiuterinės įrangos dalys, būtinai įrangai funkcionuoti ir nėra skirti išoriškai pernešti duomenis, juos platinti. Šiuo požiūriu kietieji diskai išsiskiria iš apmokestinamų objektų, numatytų nagrinėjamuose teisiniuose dokumentuose sąrašo.

- b. Minėto kompensavimo mechanizmo įsigaliojimo rezultate valstybė galėtų surinkti nuo 2,1 iki 2,7 mln. Litų mokesčių teisių turėtojų naudai. Atsižvelgiant į garso ir vaizdo įrašų leidybą bei laikmenų panaudojimą profesinėms reikmėms Lietuvoje, gautina suma turėtų būti 2 - 2,5 mln. litų ribose.
 - c. Minėtas kompensavimo mechanizmas neabejotinai sąlygos kompiuterių įrangos (taip pat pačių kompiuterių) pabrangimą, dėl šios priežasties stabdys informacinės visuomenės vystymąsi Lietuvoje. Dėl kompiuterių pabrangimo juos galės įsigyti mažesnis skaičius namų ūkių. Tikėtinas ir informacinės visuomenės paslaugų (tokių kaip interneto paslaugos) pabrangimas, kadangi didelė dalis šių paslaugų priklauso nuo informacijos talpinimo interneto kietųjų diskų talpyklose (serveriuose). Neigiamos pasekmės tikėtinos ir švietimo sistemoje, įskaitant bibliotekas, kuri yra pagrindinė tuščių laikmenų vartotoja visuomeniniams tikslams.³
 - d. Prognozuojama, jog sistemos sukūrimas pareikalaus nuo 50 iki 100 tūkstančių litų: įstatyminio akto parengimas, studijos, apskaitos sistemų sukūrimas, darbo instrukcijų parengimas, visuomenės bei atsakingų vykdytojų informavimas bei konsultacijos.
 - e. Kasmetiniai kompensavimo mechanizmo įgyvendinimo kaštai turėtų būti gerokai mažesni – juos sudarys papildomos administruojančių įstaigų darbuotojų darbo valandos. Tam tikslui įgyvendinti turėtų užtekti nuo 36 iki 72 tūkstančių litų per metus.
3. Teisinis/administracinis tyrimas parodė, kad:
- a. Lietuva iš esmės įvykdė tarptautinius įsipareigojimus ir integracijos į ES įsipareigojimus, susijusius su autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga -- Vyriausybės priimtas nutarimas (Vyriausybės nutarimu patvirtinta tvarka ar pats?) formaliai atitinka direktyvos 2001/29/EB reikalavimus.
 - b. Lietuvoje numatytas autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimo, susijusio su kūrinių atgaminimu asmeniniais tikslais, ir jo kompensavimo mechanizmas iš esmės nesiskiria nuo ES valstybėse įgyvendinto teisinio reguliavimo mechanizmo, tačiau siekiant didesnio teisinio aiškumo ekspertai pateikė pasiūlymus dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo.
 - c. Pasiūlytas autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimo ir jų kompensavimo (atlyginimo už kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais) mechanizmas atitinka Lietuvos Respublikos teisinės sistemos modeliui. Įgyvendintas proporcingumo principas – tenkinami vartotojų interesai naudotis intelektinės veiklos rezultatais, o teisių turėtojams sudarytos sąlygos gauti atitinkamą atlyginimą, kompensuojanti jų prarastas pajamas.
 - d. Kontroversišku lieka tvarkos nuostata dėl visų kietųjų diskų apmokestinimo, be to, mokestis siejamas su verte, o ne su talpa:
 - i. Tai neapsaugo vartotojų interesų nuo dvigubo apmokestinimo (kai atskiras mokestis mokamas tiesiogiai už kūrinių licenciją, suteikiančią teisę atgauti kūrinių, o taip pat už laikmenas į kuriose fiksuojamos kūrinių kopijos).

³ Asociacija "Infobalt" pabrėžia, kad šis tyrimas nenustato aiškių duomenų, leidžiančių teigti, kad kietieji kompiuterių diskai tik maža dalimi yra naudojami profesiniams tikslams ir, kad numatyti surinkti 2.7 milijono litų mokesčių nuo kietųjų diskų (palyginus su 560 tūkstančių litų mokesčių nuo CD) yra labiau tikėtina priežastis įtraukti kietuosius diskus į apmokestinamų objektų sąrašą.

- ii. Čia nenumatoma kompensavimo mechanizmo tais atvejais, kai tuščios laikmenos naudojamos kitiems teisėtiems tikslams. Išimtyms numatytos tik profesionaliems vartotojams ir tam tikroms neįgaliųjų organizacijoms.
- e. Kita vertus, uždraudus kūrinų ar gretutinių teisių objektų atgaminimą asmeniniais tikslais be teisių turėtojų leidimo (nenumačius teisių apribojimo) būtų nukrypta nuo valstybėje egzistavusios sistemos. Kaip rodo sociologiniai tyrimai, asmeniniam atgaminimui naudojamos įvairios garso ir vaizdo laikmenos, įskaitant kompiuterių kietuosius diskus, todėl kompensuojant teisių turėtojų patiriamą žalą, apmokestinimui parinkti objektai yra bent formaliai tinkami, nors ir kontroversiški platesniame ekonominiame kontekste.

Tyrimo ekspertų suformuluoti pasiūlymai:

4. Pasiūlymai dėl Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų tobulinimo:
 - a. Dėl įstatymo 20 straipsnio tobulinimo:
 - i. tikslinga atsisakyti vienkartinio veiksmo sąlygos, vietoje jos nustatant kopijų skaičiaus apribojimą, tačiau nustatant papildomą sąlygą, kad naudotojas neturi teisės daryti daugiau kopijų nei pagrįstai reikalinga jo asmeninių poreikių tenkinimui;
 - ii. tikslinga aiškiau reglamentuoti teisės į asmeninę kopiją tikslus, paliekant naudotojo asmeninius poreikius ir atsisakant nuorodų į nekomercinius tikslus, kurie teisės moksle akivaizdžiai preziumuojami asmeninių poreikių kontekste;
 - iii. tikslinga numatyti teisę Vyriausybės ar jos įgaliotai institucijai nustatyti papildomas išimtis, kuomet tuščios laikmenos mokestis yra nemokamas (kaip tai daroma Suomijoje, Švedijoje ir Estijoje – žr. pilnos tyrimo ataskaitos IV skyriaus E ir F punktus)⁴.
 - b. Rekomenduotina pakeisti įstatymo 72 straipsnio 2 dalies nuostatas, nustatant paritetinį teisių turėtojų ir jų naudotojų atstovavimą Autorių teisių ir gretutinių teisių taryboje.
 - c. Rekomenduotina pakeisti Administracinių teisės pažeidimų kodekso 259¹ straipsnio nuostatas atsisakant kolektyvinio administravimo asociacijų dalyvavimo surašant administracinio teisės pažeidimo protokolą.
 - d. Rekomenduojama įstatyme aiškiau reglamentuoti “kopijuotojo” klausimą, t. y. numatyti, kad kopijos gali būti daromos tik iš teisėtai išleisto ar viešai paskelbto kūrinio.
 - e. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu vis daugiau atsiranda įmonių, siūlančių pasidaryti patiems fonogramų ar filmų kopijas už tam tikrą atlygį, rekomenduojama įstatyme numatyti, kad draudžiama įtraukti kitus asmenis, jeigu jie gauna atlygį už tai, ar patiems daryti muzikos ir audiovizualinių kūrinų kopijas, panaudojant įrangą, padaromą prieinamą visuomenei bibliotekose ar verslo patalpose, ar kitose prieinamose visuomenei vietose.

⁴ Galima pridurti, kad, asociacijos “Infobalt” požiūriu, įstatymų rengėjai neturėtų orientuotis į “blogs pavzdžius Europos bendrijos šalyse, kur kolektyvinės autorių teisių administravimo asociacijos, siekdamos apmokestinti visą skaitmeninę techniką, akivaizdžiai piktnaudžiauja savo dominuojančia padėtimi rinkoje, pažeisdamos Konkurencijos taisykles”. Asociacija Infobalt siūlo susiaurinti apmokestinamų objektų sąrašą ligi audio/video kasečių ir kompaktinių plokštelių.

- f. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 20 straipsnio 3 dalis, reglamentuojanti atlyginimo dydį, nustato 6 procentus nuo tuščios garso ar vaizdo laikmenos didmeninės kainos. Atsižvelgiant į tai, kad mokant atlyginimą importo metu laikmenos didmeninė kaina paprastai nėra žinoma (Atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos 2 punkte didmeninė kaina apibrėžta kaip faktinė Lietuvos Respublikos muitinėje nurodyta tuščios garso ir audiovizualinės laikmenos vertė, jeigu laikmenos importuojamos į Lietuvos Respubliką), rekomenduojama numatyti, kaip minėta, kad atlyginimas mokamas pardavus ir kitaip perdavus nuosavybėn laikmenas. Taip pat rekomenduojama išbraukti žodį „didmeninė“, nes tai taip pat apsunkina šio atlyginimo administravimo procedūrą: kiekvienu atveju reikia nustatyti laikmenos didmeninę kainą.
 - g. Rekomenduojama nustatyti fiksuotą mokamo atlyginimo dydį nuo laikmenų grojimo trukmės, o ne nuo kainos. Tokiu atveju importuotojai ir gamintojai nebus suinteresuoti slėpti laikmenų kainos, taip pat ateityje nereiks keisti įstatymo, jeigu laikmenų kaina labai sumažėtų.
5. Pasiūlymai dėl Atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos tobulinimo:
- a. Atsižvelgiant į tai, kad kai kuriose užsienio valstybėse (pvz. Suomijoje) numatyta galimybė Vyriausybės įgaliotai institucijai (Suomijoje – Švietimo ir Mokslo ministerijai) reglamentuoti papildomas išimtis, kuomet tuščios garso ir audiovizualinės laikmenos neapmokestinamos, pvz. tais atvejais, kai jos naudojamos švietimo tikslais, arba kitais tikslais, nesusijusiais su asmeninio atgaminimo teise, analogiškos nuostatos rekomenduotinos ir Lietuvoje.
 - b. Papildomi pasiūlymai dėl atlyginimo gavėjų galės būti pateikti tik po to, kai bus žinoma konkrečiai teisių subjektams sumokamo atlyginimo apskaičiavimo tyrimų metodika, numatyta Tvarkos 22 punkte.
 - c. Ilgalaikėje perspektyvoje svarstyti galimybė apmokestinti atgaminimo įrangą.
 - d. Rekomenduojama keisti apmokestinimo (atlyginimo mokėjimo) momentą, t. y. siūlytina nustatyti, kad atlyginimas būtų mokamas ne prekių muitinio įforminimo metu iki prekių išleidimo laisvai cirkuliuoti, o pardavimo Lietuvos rinkoje metu (pardavus laikmenas Lietuvos rinkoje).
 - e. Siekiant pašalinti neatitikimą tarp Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 20 straipsnio 3 dalies ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugpjūčio 29 d. nutarimu Nr. 1106 patvirtintos Atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos 1 punkto, rekomenduojama Atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos 1 punkte išbraukti transliuojančias organizacijas.
 - f. Siekiant sumažinti atlyginimo administravimo kaštus, rekomenduojama svarstyti klausimą, ar yra pagrįsta atlyginimo surinkimą, paskirstymą ir išmokėjimą pavesti skirtingoms kolektyvinio administravimo asociacijoms. Svarstyti, ar to neturėtų daryti viena ir ta pati Vyriausybės įgaliotos institucijos paskirta kolektyvinio administravimo asociacija.

* * *

Mindaugas Degutis
Projekto vadovas ir koordinatorius.